

Магда Є. В.
*к. політ.н., доцент кафедри
видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту
НТУУ «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Memory Studies в європейському та українському соціогуманітарному просторі давно вже не є чимось новим. Відповідні бібліографічні переліки сягатимуть тисяч сторінок. При цьому розробленість проблематики українськими фахівцями помітно відстає від доробку колег із Польщі, Литви, Естонії, Німеччини. Так само принципово різним є ступінь розробленості та реалізації історичної політики та комеморативних практик як її частини на державному рівні. Незалежно від цього, кожна з розроблених моделей, попри функціональність, нині вимушена зіткнутись із незвичним викликом.

Мова йде про використання Російською Федерацією історичної пам'яті та суперечливих/важких/трагічних сторінок європейської історії та національних історій країн ЄС, а також України, в політичних цілях. Причому мова йде про пряму агресію та намагання нав'язати переоцінку ряду наріжних історичних подій та процесів у вигідному для себе руслі. Слід зазначити, що така політика є складовою частиною гібридної агресії РФ, спрямованої не лише проти України та її суверенітету, а і проти Європейського Союзу та його єдності.

При цьому використання історичної політики в якості інструмента гібридної агресії не є чимось новим для російсько-українського гібридного протистояння. Але для країн Європейського Союзу це може бути доволі травматичний досвід. Тим більше, як показує практика, РФ здатна обрати найболючіші точки та найсуперечливіші сторінки історії в якості цілі та інструменту гібридної агресії.

Слід зазначити, що проблема використання історичної пам'яті в якості інструмента гібридної агресії не вперше потрапляє в поле зору дослідників. Так, відзначимо тексти Олексія Розумного [8,9],

Володимира Головченка [6]. Із зарубіжних досліджень варті уваги дослідження Яніса Крекиса (Латвія) [2], а також публікації Кейра Джайлза, який розглядає використання історії та історичної пам'яті в широкому контексті інформаційної війни [1], та Марії Малксу [3], яка досліджує історичні політики в РФ упродовж останніх кількох років. Цей історіографічний огляд неповний, а втім він дає уявлення про рівень розробки проблеми не лише українськими, а й закордонними фахівцями. Безперечним плюсом є той факт, що проблема взагалі опинилась у дослідницькому фокусі, а також те, що проблема використання історичної пам'яті в якості інструмента агресії розглядається в ширшому контексті інформаційної агресії.

Історія як ідеологічна зброя та інструмент масового промивання мізків виявилася досить ефективною. Передумовою для цього стала наявна в сучасній Росії і – у вигляді рудиментарних явищ в пострадянських республіках – радянська модель образу світу і пам'яті про минуле.

Втім, в останні рік-півроку політичні оглядачі спостерігають тектонічні зміни в цій сфері. Російське керівництво знаходить і використовує нові історичні теми для маніпуляцій та методи використання суперечливих та болючих подій/епох для досягнення зовнішньополітичних цілей. В даному випадку вони лишаються незмінними – дискредитація Польщі, України, країн Балтії в очах єврейських кіл у США та Західній Європі, створення нових ліній розколу в Європейському Союзі, послаблення європейського співтовариства через роз'ятрювання історичних суперечок, нагнітання внутрішньої напруженості в державах через поширення та посилення побутового антисемітизму наприклад, а також делегітимація історичної тяглості української державності. Також до мотивів Росії варто віднести бажання у такий спосіб компенсувати іміджеві втрати, яких РФ зазнала після анексії Криму та початку гібридної агресії на Донбасі.

Ми вважаємо можливим говорити про сформовані засади та впровадження Нової історичної політики Кремля, спрямованої на досягнення геополітичних цілей Росії щодо підважування ЄС зсередини та руйнування перспективи його розвитку.

Що є принципово нового в ній? Першим варто відзначити спрямованість – цього разу під ударом не лише Україна, а й інші держави та теми – Польща, Друга світова війна, Голокост, колаборація з нацистами. При цьому, повторимось, під ударом опиняється увесь Європейський Союз та консенсус щодо певних аспектів комеморативних політик. Які є підтвердження цій тезі?

Про це свідчать деякі тези у матеріалах дискусії російських істориків про історичну пам'ять [7]. Там йдеться, наприклад, про пропозиції стверджувати, що Друга світова війна розпочалася не у 1939 році з нападу на Польщу, а у 1931 році з агресії у Маньчжурії, наголошувати, що Польща сьогодні є спільним ворогом для Росії та європейської бюрократії тощо.

Протягом останньої декади 2019 року Володимир Путін публічно виступив з критикою політики Польщі у передвоєнний період, фактично звинувативши її керівництво у союзницьких відносинах з Третім рейхом та антисемітизмі як частині державної політики. Також в цей час В. Путін починає гібридизацію Голокосту. 24 грудня на розширеній колегії Міноборони Путін назвав «сволотою» і «антисемітською свинею» польського посла в Німеччині Юзефа Липського, який, за відомостями президента, в 1938-у схвально висловлювався про переслідування євреїв [4].

Путіну відповів польський прем'єр Матеуш Моравецький, який наголосив, що Росія системно брехала про Польщу та її історію [5, 11]. У Варшаві також створили спеціальний штаб на чолі з прем'єр-міністром Матеушем Моравецьким.

Наприкінці січня 2020 року під час Форуму пам'яті жертв Голокосту в Єрусалимі, організованого значною мірою з прицілом на участь у ньому Володимира Путіна, російський президент висловив ключову тезу. Він наголосив, що Голокост здійснювали не лише нацисти, але також і їх посібники на окупованих територіях. У наступному абзаці виступу Путіна прозвучала фраза про 1,4 мільйони євреїв, знищених в Україні, і практично повне знищення євреїв у Латвії під час Другої світової війни [10]. Її можна назвати зразком кремлівської постправди, коли в одній подачі вправно перемішується правдивий історичний факт та брехлива історична інтерпретація.

Путін та машина російської пропаганди надзвичайно вправно використовують низку факторів. По-перше, величезні жертви під час Голокосту потребують постійного осмислення, і воно відбувається у низці постсоціалістичних країн протягом останніх років, додаючи суспільного інтересу до проблеми. По-друге, масштаб трагедії дозволяє Кремлю вправно маніпулювати і якщо не відбілювати нацистів, то здійснювати гібридизацію Голокосту, перекладаючи провину за знищення євреїв на мешканців окупованих територій. По-третє, Росія прагне наголосити на власній ролі у перемозі над нацизмом, і намагається її роздмухати.

Отже, насамкінець ще раз підкреслимо ще раз наріжні моменти нової історичної політики Росії, наголосивши, що тема ця потребує подальших фундаментальних досліджень.

- Прагнення переглянути історію Другої світової війни у контексті 75-перемоги над нацизмом.
- Наміри використати антисемітизм та факти колаборації як фактор дискредитації Польщі, України, країн Балтії.
- Ключова мета – збільшення протиріч між різними частинами Європи.

Список використаних джерел

1. Giles K. Handbook of Russian Information Warfare. 2015. URL: <https://www.stratcomcoe.org/next-phase-russian-information-warfare-keir-giles>.

2. Krėķis, J. (2015). Collective memory as a resource in Russian information warfare against Latvia. *Journalism Research*, 8, 92-115. Retrieved from <https://www.journals.vu.lt/zurnalistikos-tyrimai/article/view/8844>.

3. Malksoo M. In Search of a Modern Mnemonic Narrative of Communism: Russia's Mnemopolitical Mimesis during the Medvedev Presidency. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. 2015. № 1 (2). pp. 317-339.

4. Владимир Путин регулярно обвиняет Польшу в развязывании Второй мировой. Похоже, из-за того, что его не позвали в Варшаву на 80-летие начала войны. URL: <https://meduza.io/feature/2020/02/05/vladimir-putin-regulyarno-obvinyayet-polshu-v-razvyazyvanii-vtoroy>

mirovoy-pohozhe-iz-za-togo-chto-ego-ne-pozvali-v-varshavu-na-80-letie-nachala-voyny.

5. Гвоздьж-Паллокат М. Спор об истории: Польша против Путин. URL: <https://p.dw.com/p/3VY8z>

6. Головченко В. Історико-інформаційна складова гібридної агресії Росії проти української держави. *Київські історичні студії*. 2017. № 1(4). URL: <https://doi.org/10.28925/2524-0754.2017.1.3545>.

7. Историческая память – еще одно пространство, где решаются политические задачи. URL: <https://globalaffairs.ru/global-processes/Istoricheskaya-pamyat--esche-odno-prostranstvo-gde-reshayutsya-politicheskie-zadachi-20316?fbclid=IwAR0i4IDWg1bzjUe3jlf4PjrMenpKRRLyU9e0C8VejdbDgCjWXcUIYu3RGyw>.

8. Розумний О. Деконсолідуючі стратегії інструменталізації історії як виклик національній політиці пам'яті. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2015. № 5-6 (79-80). С. 339-349.

9. Розумний О.М. Російська політика пам'яті як складова гібридної агресії проти України: технологія, результативність, способи протидії. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3. С. 67-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2017_3_11.

10. Форум «Сохраняем память о Холокосте, боремся с антисемитизмом». URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/62646>.

11. Шевченко В. Почему Путин разозлился на Польшу. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-50926730>.